

2. Вербич С.О. Лінгвокультурологічне тлумачення ойконімів: у пошуках істини. Мовознавство, 2022, № 3. С. 23–46.
3. Вербич С.О. Трансформація українського знімного простору: внутрішньо- та позамовні фактори. Мовознавство, 2014, № 2. С. 15–24.
4. Тарновецька Л.О. Мовознавча спадщина В. Сімовича і сучасність. Електронний ресурс: <http://kulturamovy.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine41-13.pdf>

Лілія Лушпинська,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка
Ірина Бабій,
кандидат філологічних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка

РІДНА МОВА ЯК ФУНДАМЕНТ КОГНІТИВНОГО РОЗВИТКУ ДИТИНИ В КОНЦЕПЦІЇ ВАСИЛЯ СІМОВИЧА

Проблема ролі рідної мови в інтелектуальному розвитку дитини набуває особливої актуальності через значні міграційні процеси та наслідки війни для освітньої системи України. У часи світової інтеграції та загроз культурній самобутності повернення до принципу «рідна мова – основа мислення» стає не лише педагогічним, а й державотворчим завданням для збереження інтелектуальної сили нації.

Саме про це ще в першій половині ХХ століття писав Василь Сімович (1880– 1944), у постаті якого поєдналися таланти фахового мовознавця, активного громадського діяча та блискучого белетриста. Як зазначав Ю. Шевельов, «Сімович за життя був живим прикладом того, яким повинен бути не тільки визначний громадянин, а й великий учений. Суворі методологія, повага до фактів, вичерпне знання джерел, наукова чесність, ідейність, переконаність, дисциплінованість, широкий круговид, колосальна працьовитість – ось кілька рис його портрету як науковця» [2, с. 430].

Мета нашого дослідження – обґрунтування впливу рідної мови на формування світогляду, когнітивних процесів та інтелектуальних здібностей

дитини з огляду на лінгводидактичні позиції Василя Сімовича. Його наукову спадщину як мовознавця досліджували М. Білоус, О. Горбач, С. Гординський, Н. Гуйванюк, Л. Гумецька, П. Ковалів, Т. Панько, В. Русанівський, З. Терлак, Ю. Шевельов та ін.

Діапазон лінгвістичних інтересів ученого був надзвичайно широким, однією із ключових досліджуваних проблем стала взаємодія мови та мислення.

У 1934 році у Львові вийшла окрема розвідка В. Сімовича «Рідна мова й інтелектуальний розвиток дитини». Вона з'явилася в період, коли українська освіта в Галичині та на Наддніпрянщині зазнавала потужного тиску чужомовного викладання (польською та російською мовами). У цій компактній, але глибокій за змістом праці вчений розглядає рідну мову не лише як засіб комунікації, а як фундаментальний чинник формування когнітивних здібностей дитини.

Автор починає з констатації: «Про вагу рідної мови для розвитку дитини не доводиться говорити. Справу цю давно вирішила педагогіка» [1]. Далі він аналізує взаємозв'язок рідної мови та інтелекту. З лінгвістичного погляду, мова – це «звичайне собі знаряддя для людей порозуміватися між собою», «струмент, що віддає думку людини словами, правда, струмент – дуже тендітний, але ж звичайний, практичний прилад» [1]. Щоб ефективно передавати думку, його треба «удосконалювати, треба його обтісувати, вигладжувати, треба зробити його елястичним, а то ж і думка людська елястична, гнучка» [1]. Отже, мова мусить відповідати гнучкості думки. Учений наголошує: «Думка і слово (мова) живуть у житті людини в вічній взаємочинності. Найбільша штука – віддати словом думку. Чим котра мова більше має на те засобів, тим вона з погляду розвитку – більш розвинта, більше здатна до розвитку» [1]. Мова не лише відображає готову думку, а формує її, робить можливою. «Для дитини рідною є та мова, якою вона думає, підстава, що на ній виростають нові й нові вражіння, в ній вона сприймає кожную незнану для неї думку, долучуючи до тої мовної будови... нові й нові прибудови» [1].

Рідна мова дозволяє «відчувати і сприймати навіть незначне повно і глибоко», «примножувати знання».

Чужа мова, нав'язана в школі, унеможлиблює глибинне засвоєння: «Чужа, незрозуміла, а то й малозрозуміла мова веде неминуче до повної механізації науки в школі» [1]. В. Сімович у статті посилається на невідомого автора, який ілюстрував взаємозв'язок мисленнєвої та мовленнєвої діяльності: «Мозок складається наче з шухлядок, що їх раз-у-раз заливає новий зміст; шухлядок таких багато, відповідно до категорій знань. Та тільки шухлядка нічого такого не прийме, що, через невідповідну форму, думка в неї не може влитися. А та форма це саме мова, як вислів думки. Коли мова дитині недоступна, її мізкові шухлядки лишаються незаповнені...» [1]. Навчання чужою мовою, за вченим, гальмує інтелектуальний розвиток, спричиняє поверхневе сприйняття інформації та формує «бездуховну» молодь.

Хоча В. Сімович відмежовується від романтичного сприйняття мови як «національних святощів», він визнає важливість емоційного та національного аспектів: «дух мови» несе характерні риси нації, забезпечує духовну самототожність. Таким чином, когнітивний розвиток нерозривно пов'язаний із національним вихованням.

Погляди вченого випереджають свою добу: він насправді сформулював український варіант ідеї мовної детермінації інтелекту (ми мислимо категоріями, які «продиктовані» нашою мовою).

Сьогодні під час реформи освіти питання мови навчання залишається гострим. Дослідження PISA, TIMSS та українських науковців засвідчують: діти, які навчаються рідною мовою, показують вищі результати в читанні, математичному та критичному мисленні. У регіонах із переважанням російськомовного середовища чи в умовах міграції повторюються проблеми, описані вченим: поверхневе засвоєння, зниження мотивації, когнітивне перевантаження.

Отже, у концепції Василя Сімовича рідна мова постає провідним чинником когнітивного становлення дитини – засобом формування думки,

накопичення знань і духовного поступу. Навчання рідною мовою забезпечує глибоке сприйняття світу, тоді як чужомовне гальмує цей процес, спричиняючи інтелектуальні втрати.

Список використаної літератури

1. Сімович В. Рідна мова і інтелектуальний розвиток дитини
URL:https://uk.wikisource.org/wiki/Рідна_мова_і_інтелектуальний_розвиток_д_и_т_и_н_и (дата звернення: 20.03.2026).
2. Шевельов Ю. Незаступна втрата. Василь Сімович – мовознавець / Василь Сімович : Праці у двох томах. Т. 1: Мовознавство / Упорядк. і передм. Л. Ткач. Чернівці : Книги – XXI, 2005. С. 426–430.

Наталія Матвеева,
доктор філософії з філології, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка;
Інститут української мови НАН України

СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АНАЛІЗ РУСИФІКАЦІЇ У ПРАЦЯХ

В. СІМОВИЧА

Проблемам русифікації різних сфер суспільного життя українців присвячено чимало праць українських дослідників, зокрема В. Сімовича. Одним із очевидних наслідків русифікаційних процесів стало формування масової українсько-російської двомовності українського населення. Така мовна ситуація зумовила появу специфічних форм мовної взаємодії, що проявляються як у повсякденному спілкуванні, так і в публічному дискурсі. Особливої актуальності ці явища набувають у контексті сучасних воєнних змін, коли мова стає не лише засобом комунікації, а й важливим маркером ідентичності та інструментом національного позиціювання. У цьому аспекті звернення до наукової спадщини В. Сімовича дає змогу глибше осмислити природу мовних трансформацій і їхній зв'язок із політичними та культурними процесами.

Мета дослідження – здійснення соціолінгвістичного аналізу русифікації у працях В. Сімовича, зокрема виявлення основних механізмів мовної асиміляції,